

Fișa suspiciunii de plagiat / Sheet of plagiarism's suspicion	Indexat la: 00280.09
--	---------------------------------

Opera suspicionată (OS) Suspicious work	Opera autentică (OA) Authentic work
--	--

OS	LUCA, S.A. Așezări neolitice pe Valea Mureșului (II). Noi cercetări arheologice la Turdaș-Luncă. Campaniile anilor 1992-1995. Contribuții: Anda Lucia SPÂNU. Lectori: Conf. univ.dr.Zeno-Karl PINTER (Univ. "Lucian Blaga", Sibiu), lect.univ.dr.Sultana AVRAM (Univ. "Lucian Blaga", Sibiu), asist.univ.Alexandru SONOC(Univ. "Lucian Blaga", Sibiu), Daniela Luiza MARINESCU. București: Editura Economică. 2001. IBBN 973-0-00546-X.
OA	LASZLO, A. Un pionnier de la recherche de la civilization Turdaș-Vinca: Zsofia Torma. Banatica. 11. Reșita: Muzeul de istorie al Județului Caraș-Severin. 1991. p.37-51.

Incidența minimă a suspiciunii / Minimum incidence of suspicion	
p.19:15 – p.19:23	p.37:05-p.13:12
p.19:25 – p.19:31	p.37:20-p.37:25; p.38:01-p.38:02
p.20:01 – p.20:17	p.38:03 – p.38:21
p.21:21 – p.20:22	p.38:22 – p.38:24
p.20:27- p.20:33	p.38:24 – p.38:35
p.21:08 – p.21:37	p.39:07 – p.39:41; p.40:01 – p.40:10
p.22:01- p.22:06	p.40:24 – p.40:28; p.40:32 – p.40:35
p.22:12 – p.22:14	p.40:44 – p.40:46
p.22:28 – p.22:28	p.41:08 - p.41:12
p.22:38 – p.22:41	p.41:16 – p.41:20
p.23:01 – p.23:22	p.41:20 – p.41:32; p.41:35 - p.41:43; p.42:07 – p.42:13
p.23:37 – p.23:38	p.42:26 – p.42:28
p.24:02 – p.24:17	p.42:29 – p.42:31;
p.24:29 – p.24:35	p.44:25 – p.44:31; p.44:31 – p.44:34
p.25:13 – p.25:22	p.47:21 – p.47:27
Fișa întocmită pentru includerea suspiciunii în Indexul Operelor Plagiate în România de la Sheet drawn up for including the suspicion in the Index of Plagiarized Works in Romania at www.plagiate.ro	

Notă: p.285:00 semnifică „pagina 285 până la capăt”.
Note: p.285:00 means „page 285 to the end”.

SABIN ADRIAN LUCA

**MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII ALBA IULIA
BIBLIOTHECA MVSEI APVLENSIS
XVII**

AȘEZĂRI NEOLITICE PE VALEA MUREȘULUI (II)

**NOI CERCETĂRI ARHEOLOGICE LA TURDAȘ-LUNCĂ
I. Campaniile anilor 1992-1995**

cu contribuții de: *Anda-Lucia Spânu*

EDITURA ECONOMICĂ

Lectori:

conf. univ. dr. Zeno-Karl Pinter, lector univ. dr. Sultana Avram,
asistent univ. Alexandru Sonoc, Daniela Luiza Marinescu

Redactor: Dan Tudor Marinescu

Traducerea în limba engleză: Tudor Pop, Cosmin Suciu și Diana Tatu

Coperta: Adriana Popescu

Grafica: Sabin Adrian Luca, Marius Ciută

Procesare: Ioana Manoliu

Tehnoredactare computerizată: Sabin Adrian Luca

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale:
LUCA, SABIN ADRIAN

Așezări neolitice pe Valea Mureșului / Sabin Adrian Luca

- București : Editura Economică, 2001

vol.: 24 cm

ISBN 973-0-00546-X

Vol. 2: Noi cercetări arheologice la Turdaș-Luncă: 2001,

272 p. - Bibliogr. ISBN 973-590-514-0

902(498.4)

CUPRINS

Introducere	9
Introducere în limba engleză	11
Capitolul I. Mediul geografic	13
Capitolul II. Istoricul cercetărilor	19
Capitolul III. Descrierea cercetărilor arheologice sistematice	33
Capitolul IV. Descrierea materialelor arheologice	51
Capitolul V. Încadrarea cronologică și culturală a materialelor arheologice descoperite la Turdaș-Luncă în contextul neoliticului și eneoliticului românesc	95
Explicația ilustrațiilor	153
Lista 1. Lista hărților	153
Lista 2. Lista planurilor	153
Lista 3. Lista figurilor	154
Lista 4. Lista planșelor	155
Lista 5. Repartizarea materialelor arheologice exemplificate în figuri pe niveluri de locuire, complexe și suprafețe sau casete	156
Lista 6. Lista dispunerii materialelor arheologice în funcție de repartizarea lor pe complexurile arheologice (locuințe) cercetate între anii 1992-1995 în situl de la Turdaș-Luncă	158
Lista 7. Lista dispunerii materialelor arheologice cercetate între anii 1992-1995, în funcție de repartizarea lor pe zonele cercetate și pe tipurile de unități de cercetare a sitului de la Turdaș-Luncă	158
Lista 8. Lista dispunerii materialelor arheologice cercetate între anii 1992-1995, în funcție de repartizarea lor pe nivelurile de locuire ale sitului de la Turdaș-Luncă (zona centrală)	158
Lista 9. Lista dispunerii materialelor arheologice cercetate între anii 1992-1995, în funcție de repartizarea lor pe niveluri de locuire ale sitului de la Turdaș-Luncă (zona de vest)	159
Anexa 1. Fondul Zsófia von Torma de la Arhivele Naționale ale statului – filiala Deva	167
Anexa 2. Descrierea mineralogică a <i>silexurilor</i> de la Orăștie-Dealul Pemilor, județul Hunedoara	173
Abstract	183
Lista abrevierilor bibliografice	187
Bibliografie	191
Hărți	211
Planuri	213
Figuri	218
Planșe	264

CAPITOLUL II

ISTORICUL CERCETĂRIILOR

Încă din secolul trecut, Turdașul era numit *perla resturilor arheologice ardelene* (GOOSS 1877, 103), datorită importanței deosebite a descoperirilor arheologice efectuate aici.

Locul a devenit cunoscut – într-o oarecare măsură – în anii '60 ai secolului XIX, când, pentru prima oară, asupra sa atrage atenția parohului Orăștiei, preotul *Friedrich Wilhelm Schuster*. Nefiind îndeajuns cunoscute, piesele descoperite atunci nu au fost corect interpretate și au avut renumele de materiale aparținând unui mormânt roman (GOOSS 1878, 593). Prima menționare a acestui interesant punct arheologic s-a făcut în *Mülbächer Programm* din anul 1866 de către preotul Schuster (GOOSS 1877, 103).

Această interpretare a descoperirilor de la Turdaș s-a modificat o dată cu anul 1875, când *Zsófia von Torma* – prima femeie-arheolog a regiunii noastre – și-a început cercetările care au arătat caracterul preistoric al descoperirilor din acest punct (GOOSS 1878, 593).

Zsófia von Torma s-a născut în anul 1832, la 27 septembrie, într-o familie în care interesul pentru antichitate era deosebit. Tatăl ei, *József von Torma*, un nobil înstărit, a făcut cercetări în castrul roman de la Ilișua, iar fratele ei, *Károly*, a fost un foarte cunoscut arheolog și epigrafist, profesor universitar la Pesta (cel care a înființat Muzeul antichităților dacice de la Aquincum-Buda veche: *DIACONOVICH* 1904, 1112), colaborator al lui *Theodor Mommsen*. După moartea tatălui ei, survenită în anul 1861, Z. von Torma va părăsi casa părintească din Cristeștii Ciceului pentru a merge la sora sa, la Pestișu Mic și, în final, se va stabili definitiv la Orăștie (*ROSKA* 1941, 3; *LÁSZLO* 1991, 37).

Orientarea activității Zsófiei von Torma spre cercetarea trecutului îndepărtat a fost impulsionată de pregătirile pentru al VII-lea *Congres internațional de Arheologie Preistorică și Antropologie*, care a avut loc la Budapesta, în septembrie 1876. Sub îndrumarea lui *Flóris Römmer*, secretarul general al congresului, ea începe cercetarea arheologică a Comitatului Hunedoara, în cursul anului 1875.

Primele investigații la *Turdaș* au început în toamna anului 1875 și încă de la prima sa vizită pe acele locuri Z. von Torma a recunoscut apartenența la perioada neolitică a majorității descoperirilor sale. Săpăturile pe care le-a început aici au fost întrerupte la cererea celor ce arendau câmpurile arabile situate pe așezarea preistorică. Astfel, ea s-a văzut obligată să-și limiteze cercetările ulterioare la examinarea prăbușirilor malului Mureșului, fiind ajutată, în mod obișnuit, de trei lucrători zilieri.

Z. von Torma va întâmpina aceleași dificultăți în cercetarea așezării de la *Nandru Vale*, începute în 1876. Țăranii – superstițioși – se temeau că săpăturile arheologice, cea mai sigură cale pentru a scoate la lumină, în condiții științifice, vestigiile preistorice, ar putea să provoace calamități naturale care vor distruge recoltele. În ciuda tuturor dificultăților, ea a continuat cercetările de teren – în Comitatul Hunedoarei – timp de încă două decenii, strângând în locuința sa din Orăștie o colecție arheologică recunoscută și apreciată în toată Europa, colecție păstrată acum, ca și manuscrisele și bogata sa corespondență, în Muzeul de istorie a Transilvaniei din Cluj (LÁSZLÓ 1991, 37-38), dar și în muzee precum cel din Aiud (inv. 1151-1275, 3313-3325), Deva, Arad (parte din săpăturile lui Márton ROSKA din anul 1910), Budapesta, Berlin etc. sau în arhive precum cea din Deva (vezi Anexa 1).

Primele informații despre descoperirile de tip *Turdaș* ale Z. von Torma sunt incluse în presa din Transilvania și Budapesta din anii 1875-1876, fiind exemplificate de un raport al lui *Deak Gerős* în *Magyar Polgár* din 1875, apărut la Cluj în 11 iunie, într-un alt articol, al lui *Anton Koch*, din 14 august 1875 și în raportul lui *Friedrich Wilhelm Schuster* din *Siebenbürgische Deutschen Tagelblatt* publicat în data de 30 aprilie 1876 (LÁSZLÓ 1991, 38; GOOSS 1878, 593). Lumea științifică internațională a putut cunoaște pentru prima dată câteva dintre descoperirile sale la Congresul de la Budapesta din anul 1876. Ea însăși a participat la congres, unde a avut posibilitatea să cunoască specialiști remarcabili. Totodată, acolo a avut ocazia să se informeze asupra stadiului de dezvoltare a cercetărilor arheologice și asupra principiilor ce dominau știința preistorică în acea vreme. Obiectele expuse de Z. von Torma – printre primele descoperiri neolitice din Europa – au stârnit un mare interes din partea participanților, astfel încât, unul dintre preistoricienii de marcă ai epocii, berlinezul *Albert Voss*, a vizitat-o în Transilvania după încheierea congresului, unde a studiat colecția și a vizitat așezările de la *Turdaș*, *Nandru* și *Nandru Vale* (LÁSZLÓ 1991, 38).

Semnalele din literatura de specialitate nu au încetat să apară, astfel că în *Cronica Descoperirilor Arheologice* (Archäologische Fundchronik), volumul 12, din 1877, au fost prezentate unele observații de către *Téglás Gábor*. În același an, în a doua parte a unui foarte amplu studiu – cronică a

descoperirilor arheologice preromane din Transilvania, *Carl Gooss* face o scurtă prezentare a aşezării de la Turdaş (*GOOSS 1877, 103-105*), iar un an mai târziu, dedică un studiu complet al descoperirilor, pe baza prezentărilor lor de către Z. von Torma în faţa *Asociaţiei de Studii Transilvane*, secţia istorică (*GOOSS 1878, 592-626*), prezentare ce a avut loc în luna august a anului 1876 la Sibiu, prilej cu care Z. von Torma a fost aleasă şi membră de onoare a prestigioasei instituţii (*LÁSZLÓ 1991, 39*).

Trecând peste timiditatea sa, în 1879 Z. von Torma şi-a publicat prima lucrare, un studiu amplu de 50 de pagini şi 9 planşe, intitulat *Aşezări neolitice în Comitatul Hunedoara*, consacrat mai ales locuirilor de la Turdaş (*La Luncă*) şi Nandru Vale (*La Dos*). Sunt menţionate, de asemenea, şi celelalte aşezări descoperite de baroneasă. Un an mai târziu, lucrarea sa a fost completată cu un articol având 20 de pagini, numit *Peşterile de la Nandru*, cuprinzând încă două planşe reprezentând cele mai importante obiecte descoperite între timp.

Lectura primelor sale lucrări ne demonstrează că, departe de a fi fost un simplu colecţionar, Z. von Torma a avut o concepţie corectă, o gândire matură în conformitate cu nivelul intelectual al epocii asupra arheologiei preistorice, recurgând – pentru înţelegerea problematicei atinse – şi la discipline din domeniul ştiinţelor naturale, ca şi la cele socio-umane (*LÁSZLÓ 1991, 39*).

Prezentarea aşezării de la Turdaş începe cu o descriere detaliată a staţiunii, cuprinzând date geomorfologice şi topografice, ca şi un plan de amplasare. Autoarea a precizat că nivelul de cultură – având o grosime de până la 2 m – poate fi urmărit în direcţia est-vest pe o distanţă de 950 m pe malul Mureşului. Cu ocazia prezentării descoperirilor sale, ea a precizat de mai multe ori că nivelul de cultură este împărţit în: inferior, superior şi parţial superior (= intermediar). Apreciind întinderea aşezării la 75,25 ha, o compara cu un oraş preistoric, având în vedere dimensiunea sa. În acelaşi studiu a apreciat întinderea iniţială a aşezării de la Nandru Vale la 55 ha şi a remarcat existenţa altor aşezări – de mai mică întindere – în jurul acestei locuiri, ceea ce poate fi considerată ca o primă anticipare a unei ierarhizări posibile privind aşezările neolitice (*LÁSZLÓ 1991, 39-40*).

Revenind la aşezarea de la Turdaş, ea a observat vetre în nivelul de cultură, rămăşiţe ale unor bordeie, dar şi urme de gropi. A găsit urme de chirpici prezentând amprente de pari şi reţeaua de legătură a nuielilor din structura acestora, determinând corect structura unei locuinţe estimate la 3-4 m lungime.

Z. von Torma a fost conştientă de importanţa pe care o avea determinarea resturilor de floră şi de faună provenite din locuinţele preistorice. La Turdaş urmele vegetale au fost conservate numai sub forma amprentelor,

în schimb cochiliile și oasele de animale – determinate de *Antal Koch* de la Universitatea din Cluj – au putut stabili prezența la Turdaș a unei faune variate, atât sălbatice, cât și domestice.

Resturile scheletelor umane descoperite în două morminte au fost încredințate pentru studiu lui *Antal Gensich* (Cluj), care a stabilit că în primul caz este vorba de un copil și în al doilea, de o femeie adultă (*TORMA 1879, 133-134*). În cazul mormântului de copil, Z. von Torma a precizat că peste acesta era suprapusă o locuință, fapt pus în legătură cu asigurarea păcii, a liniștii defunctului, în opinia ei (*LÁSZLÓ 1991, 40*). Noi am găsi o altă explicație pentru această descoperire, am spune că este vorba despre un sacrificiu de fundație, mai degrabă, necesar consacrării spirituale a locuinței (*MAKKAY 1979, 157-167*). În acest caz, primul nivel de călcare al locuinței este contemporan cu mormântul. Poate să fie însă și o întâmplare acest mod de alăturare a celor două complexe, mai ales că observațiile stratigrafice ale baronesei se aliniază doar la nivelul normativelor științifice ale sfârșitului secolului XIX, amănuntele care nuanțează alăturarea celor două complexuri arheologice nefiind surprinse în totalitatea lor.

Observând mormântul de femeie, adânc de 1 m și lung de 2 m și aflat în malul Mureșului, care, prăbușindu-se, a luat și capul femeii, autoarea l-a descris ca fiind prăbușit în sine însuși și dispus cu fața îndreptată spre răsărit (*ROSKA 1941, 8; LÁSZLÓ 1991, 40*). Despre amănunte critice cu privire la acest mormânt, ca și despre poziția istoriografiei epocii asupra sa, ne-am exprimat opiniile acum câțiva ani (*LUCA 1996a, 28-29*).

În privința prelucrării inventarului arheologic descoperit în timpul cercetărilor sistematice, baroneasa a recurs, parțial, la ajutorul specialiștilor. În ceea ce privește obiectele de piatră – pentru a căror prelucrare științifică a fost ajutată de *A. Koch* și *János Sándor* – s-a stabilit că anumite roci (silex, opal, jasp) proveneau din matca pâraului Geoagiu sau de la Lojad (*LÁSZLÓ 1991, 41*). *István Ferenczi*, care a analizat artefactele de piatră din punct de vedere mineralogic, spune că originea uneltelor de piatră din colecția Z. von Torma trebuie să fie din Munții Metaliferi sau din munții învecinați (Orăștie-Cugir), locuitorii așezării de la Turdaș putând să le ia de pe terasele pleistocene apropiate, din pâraie învecinate și din Mureș, când scădea cota apelor. Nu era exclusă posibilitatea ca ei să se fi deplasat la locul de origine a pietrelor, pentru că unele unelte de jasp și opal au mai păstrat și părți din suprafața originală a suprafeței, ceea ce ar fi fost imposibil dacă bucățile s-ar fi rostogolit (*ROSKA 1941, 8-9*).

Studiind ceramica, Z. von Torma a avut în vedere prepararea pastei, modelarea manuală a vaselor, formele și decorurile acestora. Ea a pus în evidență admirabila creativitate a artizanilor turdașeni, care aveau un registru de peste 150 de ornamente (dintre care unele zoomorfe și/sau

antropomorfe), depășind varietatea decorurilor de pe ceramica descoperită la Troia. În privința statuetelor de lut – mici idoli – de la Turdaș, acestea erau primele obiecte de acest gen descoperite într-o locuire definită ca fiind neolitică. Ornamentarea statuetelor i-a permis cercetătoarei noastre să facă aprecieri privind vestimentația și coafura femeilor preistoriei, pentru care a găsit și paralele etnografice (LÁSZLÓ 1991, 41).

Semnele incizate de pe ceramica turdășeană au fost comparate cu cele de la Troia, considerate de *Heinrich Schliemann* ca fiind simboluri solare. Dintre cele 134 de semne inventariate, primele 8 au fost prezentate deja din 1876, la Congresul de la Budapesta, unde câțiva arheologi (*Koprinczky*, *Kallmann*, *Waldemar Schmidt*) au admis opinia *Zsófi*ei von Torma asupra simbolismului religios al acestora. Au existat însă și alte opinii. *A. Voss* le considera mărci de olar, iar *Schaffhausen* considera că semnele indicau capacitatea vaselor. În replică, în studiul său din anul 1879, *Z. von Torma* a adus argumente împotriva opiniilor celor doi.

În această etapă a cercetărilor sale, *Z. von Torma* acorda o importanță deosebită comparării descoperirilor de la Turdaș cu cele de la Troia (care făceau senzație în epocă, apărând o adevărată *modă* Troia). Ea nu presupunea doar existența unor legături sigure între *Frigia pregreacă* (și prin ea cu Egiptul și Ciprul), pe de o parte, și neoliticul Transilvaniei, pe de altă parte, ci chiar existența în aceste două regiuni a unor populații înrudite, de origine tracică (LÁSZLÓ 1991, 41-42).

În anul 1879, *Z. von Torma* publică la Cluj rezultatele cercetărilor arheologice întreprinse în așezările de la Turdaș, Josani, Valea Nandului, Nandru, Peștera de la Nandru, Cârjiți, Geoagiu de Jos, Coldău, Hunedoara, Găunoasa, Arănieș (*SUCIU 1966*) și Zársvo (*TORMA 1879*).

În anul 1880, *Z. von Torma* se numără printre membrii fondatori ai *Societății de Istorie și Arheologie a Comitatului Hunedoara*, care avea drept scop cercetarea științifică a trecutului și tradițiilor, protecția monumentelor istorice și promovarea prieteniei între popoare.

În luna iunie a aceluiași an apare în *Érdély Múzeum* articolul *Zsófi*ei von Torma referitor la complexul de peșteri de la Nandru, cu punctele Dealul Peșterii (la vest), Dealul Rușchii (mai la vest de Dealul Peșterii), La groape (în partea inferioară a Dealului Rușchii), La Piatra cu lapte (în partea superioară a Dealului Rușchii), și peștera aflată în fața Dealului Petricelei (*TORMA 1880, 206-209*).

În luna august, baroneasa a participat la a XI-a reuniune generală a *Societății germane de Arheologie de la Berlin* (la această conferință au participat 470 de cercetători – 261 din Berlin, 175 din restul Germaniei și 34 din afara Germaniei, dintre care 15 din Austria, 9 din țările scandinave, câte

doi din Grecia, Rusia, Egipt și Japonia și câte unul din Anglia și America), unde și-a prezentat descoperirile. Acestea au fost apreciate favorabil de A. Voss, R. Virchow și H. Schliemann, cu care Z. von Torma a făcut cunoștință personal, împrietenindu-se și cu soția acestuia din urmă, Sophia Engastromenos. Interpretările diferite, chiar contradictorii, ale savanților reuniți la Berlin (R. Virchow, O. Montelius, Brugsch, H. Schliemann) nu i-au schimbat convingerea Zsófiiei von Torma privind înrudirea civilizațiilor de la Turdaș cu Troia. Ea a fost încurajată în acest demers și de egiptologul Brugsch care a respins inițial, categoric, ideea existenței unor semne cu valoare de scriere la Turdaș, dar care și-a schimbat opinia o dată cu apariția lucrării lui Schliemann (*Ilios. Stadt und Land der Trojaner*, Leipzig, 1881), remarcând similitudini frapante între descoperirile de la Troia și cele de la Turdaș. Considerând ca dovedit faptul că populația preistorică din Transilvania cunoștea scrierea (populație de origine și limbă tracă după ea), Z. von Torma își exprima speranța descoperirii în timp a unei inscripții bilingve care să permită descifrarea semnelor de la Turdaș, printr-un *Champollion al semnelor de pe vasele neolitice*. În 13 iulie 1881, Z. von Torma propunea începerea săpăturilor sistematice la *Sarmizegetusa*, unde, după opinia autoarei, ar fi fost posibilă descoperirea unei astfel de inscripții (LÁSZLÓ 1991, 42-43)! Aceste idei au fost susținute într-o moțiune adresată *Societății de Istorie și Arheologie a Comitatului Hunedoara* din 13 iulie 1881.

Viziunea Z. von Torma s-a lărgit apoi considerabil, ea apreciind că sistemul de scriere sumero-akkadian și cel asiro-babilonian al Orientului Antic și Egeei au cuprins Asia Minoră și a avansat ipoteza conform căreia originea scrierii Daciei trebuie căutată în Asia Anterioară. Pe acest subiect ea a continuat să întrețină corespondență cu oamenii de știință ai vremii: H. Schliemann, A. H. Sayce și alții.

În anul 1881, rezumându-și concepțiile privind preistoria și neoliticul studiat în așezările amintite, Z. von Torma a susținut necesitatea colaborării între specialiștii arheologiei preistorice – o știință foarte tânără aflată la frontiera între geologie și istorie – cu specialiști în antropologie, etnografie, zoologie, botanică, geologie etc. Într-o epocă în care controversele privind originea omului erau în toi, ea afirma că: *în mod sigur, omul paleoliticului era contemporan cu animalele cuaternarului, dispărute probabil la sfârșitul erei terțiare*.

Și principalele modificări survenite în neolitic au fost corect sesizate de distinsa cercetătoare, ea afirmând că oamenii vremii începuseră domesti-

cirea animalelor și cultivarea plantelor, chiar și utilizarea metalelor fiind firească în contextul acestei perioade (LÁSZLÓ 1991, 43-45).

În vara anului 1882 a participat la a XIII-a Adunare generală a *Societății germane de Antropologie* reunită la Frankfurt pe Main, după care a întreprins o călătorie de studii – vizitând Mainz, Berlin, Viena, Budapesta, Cluj și Aiud –, care a durat 4 luni și care a fost foarte profitabilă pentru documentarea sa privind cercetările ulterioare. Ea citește un raport asupra acestui eveniment în *Adunarea generală a Societății de Istorie și Arheologie a Comitatului Hunedoarei* (FIRCZAK 1995–1996, 163).

Eforturile depuse de ea pentru păstrarea și conservarea vestigiilor istorice descoperite rezultă din faptul că în 17 iulie 1884 plătește 1800 de forinți pentru un act de asigurare, pe cinci ani, a colecției, de acum celebre.

Au urmat ani de muncă și contacte directe cu reprezentanți ai lumii științifice, iar la a XX-a reuniune a *Societății germane de Antropologie, Etnologie și Preistorie* de la Viena, în vara anului 1889, Z. von Torma a prezentat ultima sa comunicare științifică centrată pe comparații între descoperirile de la Turdaș și cele din Asia Anterioară (LÁSZLÓ 1991, 45).

Z. von Torma și-a petrecut ultimii ani de viață alături de colaboratorii săi apropiați, mai ales G. Téglás și K. Hérépely, primind vizita unor specialiști interesați de descoperirile ei, cum ar fi tânărul arheolog Paul Reinecke, care a venit de două ori la Orăștie în anii 1893 și 1896, Z. von Torma permițându-i să studieze colecția sa. O. Virchow a vizitat Orăștia și situl de la Turdaș în 1898. Un alt cercetător important care a vizitat situl este J. Hampel, cu care baroneasa avusese neînțelegeri, dar care a considerat de datoria sa să-i facă o vizită. De altfel, baroneasa este des amintită în corespondența dintre oamenii de cultură ai vremii (WOLLMANN 1983, 17, 18, 19, 20, 34, 37, 39, 119, 137, 140, 141, 143, 144, 148, 149, 151, 159, 161, 164, 166, 171, 172, 173, 174, 185, 238, 259, 263, 264, 265), la fel ca și situl de la Turdaș (WOLLMANN 1983, 17, 20, 35, 38, 118, 124, 137, 164, 261, 263, 264).

În fine, la 24 mai 1899, *Facultatea de Filosofie a Universității din Cluj* i-a acordat titlul de *Doctor honoris causa* Zsófiiei von Torma, aceasta fiind prima femeie căreia Universitatea îi răsplătea meritele în acest fel. Cercetătoarea a fost felicitată, cu acest prilej, de toată lumea științifică pentru onoarea ce decurgea din acest act.

Moartea sa a survenit câteva luni mai târziu, în 14 noiembrie 1899, la Orăștie, orașul său adoptiv (LÁSZLÓ 1991, 47-48).